

257583 - معنای «تعالی جدك» در دعای استفتاح

سوال

امروز پیامکی دریافت کردم به این مضمون: «بیشتر نمازگزاران در دعای استفتاح دچار اشتباه می شوند و «تعالی جدك» را با فتح جیم «جدك» می خوانند حال آن که این اشتباه بزرگی است زیرا الله متعال نه پدر دارد و نه فرزند و نه جد (پدر بزرگ) و صحیح آن است که بگویند: «جدك» با کسر جیم که معنای عظمت برای الله است» آیا این حرف درست است؟ درست چیست؟ جدك یا جدك؟

خلاصه‌ی پاسخ

تلفظ درست حدیث، «وتعالی جدك» است با فتح جیم و در این باره اختلافی نیست و معنای جد در اینجا عظمت است و تلفظ آن به شکل «جدك» صحیح نیست زیرا تحریف سخن رسول الله - صلی الله علیه وسلم - به شمار می رود چرا که ایشان - صلی الله علیه وسلم - این لفظ را با فتح جیم بیان کرده اند و هیچ یک از علما - پس از جستجو - وجهی دیگر در تلفظ این لفظ را در احادیث ذکر نکرده اند.

پاسخ مفصل

مسلم (399) در صحیح خود روایت کرده که عمر بن الخطاب - رضی الله عنه - این کلمات را با صدای بلند می گفت: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، تَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ».

این دعا به شکل مرفوع (منسوب به پیامبر صلی الله علیه وسلم) و موقوف بر عمر و دیگر اصحاب پیامبر - صلی الله علیه وسلم - روایت شده است.

نگاه: سنن دارقطنی (۵۸/۲) و سلسله الأحادیث الصحیحة (۲۹۹۶).

علمای اهل حدیث و فقه و لغت و دیگر علما لفظ «جد» را در این حدیث با فتح جیم آورده اند و آن را به شکل دیگری ذکر نکرده اند.

«جد» در اینجا به معنای عظمت است، بنابراین معنای حدیث چنین است: «عظمتت والاست».

امام نووی - رحمه الله - در «تهذیب الأسماء واللغات» (۳/۳۳۱) می گوید:

«قول ایشان در دعای استفتاح که «وتعالی جدك» با فتح جیم است یعنی عظمتت والا و برتر است.

و گفته شده که منظور از جد غنا و بی نیازی است که هر دو نیکو است و خطابی تنها عظمت را ذکر کرده است و سخن الله تعالی در خبر از جنیان از همین قبیل است که می فرماید: **﴿وَأَنَّهٗ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا﴾** [جن: ۳] یعنی عظمت او.

بعلی در **«المطلع علی أبواب المقنع»** (۴۶) می گوید:

«وتعالی جدك، جدك در اینجا به فتح جیم است.»

بهوتی . رحمه الله . در **«كشاف القناع»** (۴۷۸ / ۲) می گوید:

«وتعالی جدك، به فتح جیم است، یعنی: جلال والاس و عظمت برتر است.»

در حاشیه ابن قاسم بر **«روض المربع»** (۲۲ / ۲) آمده است:

«و **«جد»** به فتح جیم به معنای عظمت و بهره و سعادت و غنا است و تعالی یعنی بزرگ گشت و عظیم گشت که بنا بر وسعت و مبالغه آمده بنابراین دال بر کمال علو و نهایت آن است. یعنی والا گشت جلال تو و برتر شد عظمت تو و بر هر عظمتی برتری یافت و شان تو بر هر شان دیگری برتر است و سلطان و قدرت تو هر سلطان و قدرت دیگری را مقهور ساخت.

در **«توضیح الأحكام شرح بلوغ المرام»** بسام (۱۶۹ / ۲) آمده است:

«جدك: با فتح جیم و تشدید دال یعنی عظمت و جلال و سلطان تو.»

این کلمه **«جد»** به فتح جیم در قرآن کریم و سنت نبوی تکرار شده است.

الله تعالی از زبان جنیان می فرماید:

﴿وَأَنَّهٗ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا﴾ [جن: ۳]

(و این که او پروردگار والای ما همسر و فرزندی اختیار نکرده است).

علامه سعدی . رحمه الله . در تفسیر خود (۸۹۰) می گوید: **«یعنی عظمتش والا شد و نام هایش مقدس.»**

قرطبی . رحمه الله . در تفسیرش (۱۹ / ۸) می گوید: **«جد ربنا یعنی: عظمت و جلال او.»**

پیامبر . صلی الله علیه وسلم . در دعایش می فرماید: **«اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعْتَ ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»** به روایت بخاری (۸۴۴) و مسلم (۵۹۳). یعنی: خداوند اعطای تو را مانعی نیست و اگر تو باز

بداری هیچ کس را توان عطا نباشد و صاحب غنا را از تو بی نیازی نیست.

علما می گویند یعنی صاحب نصیب و غنی را غنایش و بهره اش و جایگاهش از تو بی نیاز نمی کند.

ابن رجب درباره جمله **«وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»** می گوید:

«منظور از جد. به فتح میم. در این حدیث: نیاز است و معنایش این است که غنای صاحب غنا او را در برابر

تو سودی نمی رساند...» (فتح الباری لابن رجب: ۴۱۷/۷).

امام نووی در شرح صحیح مسلم می گوید:

«سخن ایشان **«ذَا الْجَدِّ»** مشهور آن است که به فتح جیم است و علمای متقدم و متاخر آن را به همین شکل آورده اند.

ابن عبدالبر می گوید: برخی آن را با کسر روایت کرده اند و ابوجعفر محمد بن جریر طبری می گوید: آن به فتح است. ابن عبدالبر می گوید: شبیبانی آن را با کسره روایت کرده اما این خلاف چیزی است که اهل نقل می شناسند و کسی دیگر را نمی شناسیم که چنین گفته باشد.

طبری و کسانی که پس از وی آمده اند روایت **«جَدِّ»** با کسره (جَد) را ضعیف دانسته اند و معنایش با وجود ضعف، **«اجتهاد»** و تلاش است یعنی: صاحب تلاش را تلاش او در برابر تو سود نمی رساند و بلکه رحمت تو است که به او سود می رساند و نجاتش می دهد.

برخی گفته اند: یعنی: کسی که در امر دنیا و حرص بر آن دارای تلاش و سعی کامل است.

و گفته شده: معنایش سرعت در فرار است. یعنی کسی که به سرعت می گریزد نمی تواند از تو فرار کند زیرا او در قبضه و سلطان توست.

صحیح مشهور اما جَد به فتح میم است یعنی بهره و غنا و عظمت و قدرت. یعنی آن که در دنیا با مال و فرزند و عظمت و قدرت بهره ای دارد، این بهره اش او را از تو نجات نمی دهد، بلکه آن چه او را سود می رساند و نجات می دهد عمل صالح است، چنان که الله تعالی می فرماید:

{ الْمَالُ وَالْبُنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا }. [کهف: ۴۶]

(مال و فرزندان زیور زندگی دنیایند و نیکی های ماندگار از نظر پاداش نزد پروردگارت بهتر و از نظر امید [نیز] بهتر است.)

این گونه دانسته می شود که نقل حدیث بدون اختلاف به شکل «و تعالی جدك» به فتح جیم است که معنایش عظمت است.

و درست نیست که آن را به کسر جیم «جِدْكَ» بخوانیم زیرا این تحریف سخن رسول الله - صلی الله علیه وسلم - است زیرا ایشان آن را با فتح جیم گفته اند و پس از بررسی کسی از علما را نیافتیم که این را به شکل دیگری روایت کرده باشد.

و از سوی دیگر با کسر جیم معنای حدیث تغییر می کند زیرا «جِدْ» به معنای تلاش در عمل است و برعکس هزل و شوخی است و این معنایی است مخالف معنای حدیث.

کسی که می خواهد مردم را نسبت به اشتباهاتشان تذکر دهد باید پیش از نشر سخنش از درستی اش اطمینان یابد به ویژه در امور متعلق به احکام شرعی و احادیث نبوی، تا آن که نادانسته مرتکب دروغ بستن بر رسول خدا - صلی الله علیه وسلم - نشود و به جای آن که نهی از منکر کند، از آن چه درست است نهی کند و به خطا امر نماید و از جمله کسانی باشد که خداوند درباره شان می فرماید:

{ الَّذِينَ صَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا } [کهفت: ۱۰۴]

(کسانی که تلاش آنان در زندگی دنیا به هدر رفته و خود می پندارند که کار نیک انجام می دهند).

و الله اعلم.